

4224

# PAMIĘTNIK

Polskiego T-wa badań nad dziećmi

za rok 1912

(istnienia Towarzystwa VI).

KSIĄŻNICA  
POLSKIEGO TOW. PSYCHOLOGICZNEGO



WARSZAWA

Czcionkami Drukarni Naukowej, Mazowiecka 8.

1913.

<http://rcin.org.pl>



100  
~~1880~~

# PAMIĘTNIK

4224  
Polskiego T-wa badań nad dziećmi

za rok 1912

(istnienia Towarzystwa VI).



WARSZAWSKIE  
TOWARZYSTWO FILOZOFICZNE

Nr. 768

WARSZAWA

Czcionkami Drukarni Naukowej, Mazowiecka 8.

—  
1913.

T.4224



29004224000000



chr. inw. 768



H-123182

WARSZAWA

Centralna Biblioteka Nauki i Sztuki, Warszawa

1913

## 1. Z naszej antologii.

Trzeba nauczycielowi znać grunt człowieka, skłonności, namiętności, pojętność każdemu wiekowi właściwą.

(Ustawy Komisji Edukacyjnej 1775).

Na poznaniu dziecięcia i człowieka wszystko zasadzać mieliśmy za powinność.

Grzegorz Piramowicz. (Powinności nauczyciela 1787).

Powołany na nauczyciela powinien w pierwszych latach poznawać lepiej siebie, a zupełnie uczniów.

Tadeusz Czacki (ur. 1751—1813).

Spojrzyj w istotę dziecięcia, poznaj ją filozoficznie, wyśledź wszystkie jej cuda, zmierz jej głębiny i opanuj całe jej bogactwo! Co znajdziesz w niej, to trzeba ci będzie wychowywać. Przedewszystkim poznać ci należy i to zupełnie oryginalnie naturę twego wychowanka. Tu pomoc pedagogiki niedostateczna. Poznawszy naturę, poradzić się można innych i zapytać o skuteczne wychowania środki. Cel musisz sam znaleźć; środki inni podać mogą, jeśli tego potrzebujesz. Dziecię jest główną i najpierwszą w pedagogice rzeczą, jest jej jedynym przedmiotem.

Bronisław Trentowski <sup>1)</sup> (Chowanna 1842).

---

<sup>1)</sup> Ur. 1808, zmarł 1869.

Któraż rozsądna matka w fizycznej słabości dziecka polegałaby na swoim przyrodzonym instynkcie i nie szukała pomocy dla utrwalenia zdrowia dziecka? Czyż znajomość psychicznego organizmu jest łatwiejszą? czy łatwiej pokierować wątłą i słabą duszą, aniżeli takimże ciałem? Kto bez wiadomości psychologicznych zajmuje się wychowaniem dzieci, jest również niesumiennym, jak ten, kto je leczy, bez znajomości medycyny.

Henryk Struve <sup>1)</sup>. (O temperamentach.  
Warszawa 1864).

## II. Kilka zdań z Emila.

W ubiegłym roku świat pedagogiczny obchodził dwóchsetną rocznicę urodzin Jana Jakóba Rousseau'a, urodzonego w Genewie r. 1712, którego dzieło p. t. *Emil* należy do książek, które największy wywarły wpływ na ukształtowanie się pedagogiki nowoczesnej. Warto przypomnieć myśli filozofa genewskiego o dziecku i jego naturze; w myślach tych podobnie, jak w zdaniach pedagogów polskich, któreśmy przytoczyli na początku tegorocznego *Pamiętnika*, znajdziemy pierwsze hasło do systematycznych badań nad dziećmi, pierwszą myśl o stworzeniu nauki o dziecku—pedologii.

„Dzieci mają, można powiedzieć, gramatykę swego wieku, której składnia ma zasady ogólniejsze, niż nasze; gdyby zwrócono na to uwagę, zdziwionoby się dokładnością, z jaką trzymają się pewnych analogii, bardzo błędnych, a przecież bardzo prawidłowych, które rażą nas głównie z powodu, że są przeciwne zwyczajowi“.

---

<sup>1)</sup> Urodzony 1840, zmarł w maju 1912.

„Pierwsze stopnie rozwoju dziecka są prawie jednocześnie. Dziecko uczy się mówić, jeść i chodzić mniej więcej w tym samym czasie. Wtedy się kończy właściwie pierwsza epoka jego życia“.

„Gdy dzieci zaczynają mówić, mniej płaczą. Ten postęp jest naturalny; jeden język zastępuje drugi“.

„Natura chce, aby dzieci były dziećmi, zanim staną się ludźmi. Jeśli zechcemy zmienić ten porządek, wytworzymy owoce przedwczesne, które mieć nie będą ani dojrzałości, ani smaku, i szybko ulegną zepsuciu: będziemy mieli młodych uczonych i stare dzieci. Dzieciństwo ma swój sposób widzenia, myślenia, odczuwania, jemu tylko właściwy; nic nie może być bardziej niedorzecznego, niż chcieć mu narzucić nasze zapatrywania“.

„Człowieku roztropny, śledź długo naturę; obserwuj swego wychowanka, zanim powiesz do niego pierwsze słowo; pozwól swobodnie rozwinąć się i ukazać zarodkowi jego charakteru; nie zmuszaj go do niczego, aby go lepiej poznać. Mądry lekarz nie przepisuje lekarstwa od pierwszego rzutu oka, lecz bada naprzód temperament chorego, zanim mu co przepisze; późno zaczyna jego kurację, ale go leczy, gdy lekarz zbyt prędko go zabija“.

„Szanujcie dzieciństwo, lecz nie sądźcie go pośpiesznie ani źle, ani dobrze. Dozwólcie dzieciom wyjątkowym okazać i udowodnić swą wyjątkowość przez czas dłuższy, zanim obmyślicie szczególne metody. Pozwólcie długo działać naturze, zanim zajmiecie jej miejsce, aby nie popsuć jej dzieła“.

„Jestem daleki od myśli, żeby dzieci były pozbawione wszelkiej zdolności do rozumowania. Przeciwnie, widzę, że rozumują bardzo dobrze o tym, co znają i co ma dla nich interes widoczny i bezpośredni. Lecz zwykle mylimy się co

do ich pojęć, przypisując im takie, których nie mają i żądając rozumowania o tym, czego nie są zdolne pojąć“.

„Powiedziałem, że geometria jest niedostępna dla dzieci; ale to nasza wina. Nie odczuwamy, że ich metoda nie jest naszą, i to, co staje się dla nas sztuką rozumowania, dla nich jest tylko sztuką widzenia. Rysujcie figury dokładne, kombinujcie je, przykładajcie jedną do drugiej, badajcie ich stosunki, a odnajdziecie całą geometrię elementarną, przechodząc od postrzeżenia do postrzeżenia i nie potrzebując żadnych definicji, twierdzeń i dowodzeń“.

„Nie znamy wcale dzieci: opierając się na fałszywych pojęciach, im dalej idziemy, tym więcej błędzimy. Najmędrsi przywiązują się do tego, co ludzie powinni umieć, nie zastanawiając się, czego dzieci mogą się nauczyć. Szukają zawsze człowieka w dziecku, nie myśląc, czym jest dziecko, zanim stanie się człowiekiem. Zaczynajcie więc od dokładniejszego badania waszych uczniów, bo z pewnością nie znacie ich wcale; jeśli z tą myślą czytać będziecie mą książkę, sądzę, że nie będzie ona dla was bez pożytku.“

---

### III. Ruch pedologiczny w roku 1912.

W roku ubiegłym zainteresowanie sprawą badań naukowych nad rozwojem dziecka sprawiło, że tematy z tej dziedziny poruszane były nie tylko w *Polskim Towarzystwie badań nad dziećmi*, lecz niekiedy i w innych towarzystwach warszawskich. *Towarzystwo wychowania przedszkolnego* urządziło cały szereg posiedzeń, poświęconych rozpatrzeniu różnych stron umysłowości dziecka, a nadto odczyt publiczny, wygłoszony w kwietniu przez dr-kę Józefę Jotey-



kównę p. t. *Pedologja w obrazach*, w którym prelegientka usiłowała poglądowo przedstawić treść i zakres badań pedologicznych przy pomocy licznych obrazów, ilustrujących metody i wyniki badań eksperymentalnych, oraz używane w nich przyrządy. Dr. Tadeusz Jaroszyński na posiedzeniu wydziału wychowawczego *Warszawskiego Towarzystwa Hygienicznego* wygłosił rzecz: *O badaniach psychologicznych w szkole*, przedstawiając wyniki własnych badań.

Dr. Adam Cygelstreich na posiedzeniu *Polskiego Towarzystwa Psychologicznego* przedstawił swe badania o *twórczości podświadomej u dzieci*.

Każda młoda nauka musi przejść w swym rozwoju pewną fazę, gdy rzeczą ważną jest ściśle określenie jej zakresu i stosunku do pokrewnych dziedzin wiedzy; nic dziwnego, że w obecnych czasach samo pojęcie „pedologii“ wymaga ustalenia. Zarówno u nas, jak zagranicą, nie brak jednostek, które utożsamiają pedologję z pedagogiką t. j. nie uwzględniają różnicy między *nauką o dziecku* a *nauką o wychowaniu dziecka*. Przeciw tej nieściśłości najostrzej wystąpił J. Wł. Dawid w styczniowym zeszycie *Wychowania*, wyrażając pogląd, że termin *pedologja* jest zupełnie zbyteczny; wszystkie bowiem prace z tej dziedziny można podciągnąć bądź pod miano „psychologii dziecka“, bądź „pedagogiki eksperymentalnej“ i taką nazwę noszą w krajach, które się nie spieszyły z przyjęciem nowego wyrazu na rzecz dawno znaną.

Sprawę tę podjęła Aniela Szcówna w *Ruchu filozoficznym* pomieszczając w zeszycie październikowym krótką rozprawkę p. t. *Pedologja czy psychologja dziecka?* w której przedstawiła obiektywnie genezę nauki o dziecku i różne nazwy jej nadawane, wzywając do porozumienia się co do użycia wyrazu „pedologja“ i co do różnicy między pedologją a pedagogiką. Artykuł ten nie wywołał dotąd za-

dnej odpowiedzi, czego szczerze należy żałować, gdyż takie porozumienie się jest niezbędne zarówno dla specjalistów, pracujących nad podniesieniem nauki o dziecku u nas, jak dla szerszej publiczności, która na podstawie różnych artykułów i wzmianek w prasie codziennej, pisanych przez niespecjalistów, nabiera zupełnie fałszywych pojęć, a te rzetelny postęp nauki wprost tamują.

Jakkolwiek pedologię ściśle trzeba od pedagogiki odróżniać, nie możemy już dziś pojąć wykształcenia pedagogicznego bez znajomości badań pedologicznych i dotychczasowych ich wyników. Ubiegły rok 1912 zaznaczył się dążnością do udostępnienia systematycznych i gruntownych studjów w tym kierunku. W Genewie z inicjatywy prof. Claparède'a powstaje *Instytut pedagogiczny im. Rousseau'a*, w którym szeroko się uwzględnia nietylko pedagogikę i wszystkie nauki jej pomocnicze, lecz i badania pedologiczne, a wykłady łączą się z zajęciami praktycznymi w laboratorium. W Brukseli z inicjatywy naszej rodaczki, dr. Józefy Joteykówny powstaje *Międzynarodowy wydział pedologiczny* o programie pokrewnym, lecz wyższym jeszcze poziomie naukowym. W Lipsku *Instytut pedagogiki i psychologii eksperymentalnej* urządza wykłady dla nauczycieli. W Peszcie w świeżo założonym *seminarjum miejskim* włączono do programu psychologię dziecka wraz z odpowiednimi ćwiczeniami praktycznymi t. j. obserwacją dzieci w szkółce i badaniami eksperymentalnymi w laboratorium.

Badania nad dziećmi uwzględniono też na odbytych w roku ubiegłym kongresach, a mianowicie: na V kongresie psychologii eksperymentalnej, odbytym w Berlinie 16—20 kwietnia 1912, znajdujemy następujące tematy:

*W. L. Stern.* O metodach psychologicznych badania inteligencji.

*K. Bühler.* Rozwój zdolności do abstrakcji u dzieci w wieku szkolnym.

*W. Peters.* O dziedziczności zdolności umysłowych.

Na międzynarodowym kongresie wychowania estetycznego i nauczania rysunków w Dreźnie bardzo obszerny odczyt wygłosił E. Meuman, który opracował jakby cały program badań, wiążących się bądź z treścią rysunków dziecięcych, bądź z ich techniką, a więc mających zastosowanie zarówno w psychologii dziecka, jak w metodyce nauczania rysunków. Na II zjeździe neurologów, psychiatrów i psychologów polskich, odbytym w Krakowie w dniu 20—23 grudnia jedynym referatem, poświęconym całkowicie psychologii dziecka, był odczyt Anieli Szcówny p. t. *O słownikowych i gramatycznych właściwościach mowy dzieci lat 4—9*. O kwestje pedologiczne potrącano jednak w wielu innych odczytach, zwłaszcza na posiedzeniu, poświęconym *psychoanalizie*, a referat dr. Beaurain'a z Poronina p. t. *Symbol* zajmował się prawie wyłącznie mową dziecka i zestawiał niektóre jej właściwości z podobnymi zjawiskami w językach ludów pierwotnych.

---

#### **IV. Działalność Polskiego Towarzystwa badań nad dziećmi w r. 1912.**

Zarząd Towarzystwa odbył 8 posiedzeń, na których układano program posiedzeń naukowych, odczytywano nadesłane referaty, oraz rozpatrywano wszelkie sprawy, związane z działalnością Towarzystwa i jego rozwojem.

W dniu 11 lutego 1912 r. otwarty został oddział Towarzystwa w Łodzi, a dzięki temu działalność towarzystwa znacznie się rozszerzyła.

W początkach roku szkolnego 1912/13 rozesłano członkom Towarzystwa kwestionariusz w sprawie zbierania wypracowań, ułożony przez komisję badania mowy.

Uznano za konieczne zorganizowanie cyklu systematycznych odczytów z dziedziny psychologii dziecka i ułożono ich program, obejmujący szereg najważniejszych zagadnień z tej dziedziny, wskutek jednak wielu trudności musiano urzeczywistnienie projektu odłożyć do roku przyszłego.

W maju roku ubiegłego *Polskie Towarzystwo badań nad dziećmi* otrzymało zaproszenie od komitetu, zarządzającego uroczysty obchód 250-lecia uniwersytetu lwowskiego. Na obchód ten zarząd wysłał jako delegata prof. S. Dicksteina, który w imieniu towarzystwa złożył serdeczne życzenia chlubnej i pomyślnej działalności tej wszechnicy polskiej.

Na jesieni jeden z członków towarzystwa, p. Teofil Adam Koziara zaczął wydawać pismo pedagogiczne p. t. *Przegląd wychowawczy* i miesięcznik ten przesyła towarzystwu dla jego czytelnicy, za co mu zarząd składa i na tym miejscu serdeczne podziękowanie.

Kilka osób z poza grona członków towarzystwa okazało zainteresowanie dla jego pracy i celów, wyrażając je przez dobrowolne ofiary na fundusz wydawniczy im. E. Bogdanowicza. Nazwiska ofiarodawców pomieszczamy w sprawozdaniu kasowym; tu zaś wyrażamy im serdeczne dzięki.

Z równą wdzięcznością musimy tu wspomnieć o tych wszystkich, którzy nie ofiarą pieniężną, lecz czynem popierali usiłowania i dążenia nasze. A więc *Ruchowi filozoficznemu* we Lwowie, który dawał stale sprawozdania z posiedzeń naukowych, a przez to siłą rzeczy stał się naszym organem; wszystkim pismom pedagogicznym polskim za przedrukowanie i poparcie kwestionariusza *W sprawie wy-*

*pracowań szkolnych*; połączonym sekcjom języka polskiego w *Stowarzyszeniu Nauczycielstwa polskiego* i w *Polskim Związku nauczycielskim* za rozpowszechnienie tegoż kwestjonariusza wśród swych członków. Największą jednak wdzięczność wyrażamy tym wszystkim nauczycielom i nauczycielkom, którzy na naszą ankietę odpowiedzieli, oraz zarządom szkół, które na jej przeprowadzenie pozwoliły. Lišta tych osób jest już długa i szczęśliwie dla nas powiększa się ciągle, więc podamy ją całą w przyszłości. Tu zaś pozwalamy sobie z wielką radością tylko zaznaczyć, że nie tylko nauczycielki pensji warszawskich, lecz i wiele szkół z prowincji nadesłało nam bardzo cenny materiał, że wspomnimy tylko zbiór wypracowań z Radomia, Łodzi, Sosnowca, Częstochowy, ze szkół męskich w Lublinie i Łodzi, z przytułku dziewcząt w Sierocinie; chlubiśmy się, że nadesłano nam wypracowania z pensji 8-mio klasowej pani Jastrzębskiej w Rydze. Wreszcie musimy oddzielnie złożyć podziękowanie Dyrekcji szkoły kolejowej we Lwowie za zbiór wypracowań ze wszystkich klas szkoły ludowej i wydziałowej męskiej, oraz p. Zofji Nowakównie, nauczycielce szkoły wydziałowej żeńskiej w Bochni, która nie tylko nadesłała nam wypracowania uczenic tej szkoły, lecz dołączyła do nich bardzo szczegółową i ciekawą odpowiedź co do prowadzenia wypracowań i swoich na tę sprawę poglądów. Takie fakty napełniają nas radością i otuchą, że choć w trudnych warunkach swą pracę pełniemy, mamy nieznanym osobiście towarzyszy i przyjaciół, którzy idą z nami w lepszą przyszłość.

## V. Treść zebrań naukowych.

Na zebraniach naukowych wygłoszono następujące referaty. <sup>1)</sup>

I. Zebranie z dn. 22/1 było poświęcone rozwojowi mowy u dzieci.

1. *Prof. Appel.* „Poznajcie mowę dziecka.“ Prelegent przedstawił najważniejsze fazy rozwoju mowy w związku z kształtowaniem się odpowiednich narządów i udzielał wskazówek, jak należy prowadzić badania mowy dzieci.

2. *Aniela Szycówna.* „O definicjach u dzieci.“ Prelegentka zaznajomiła obecnych z rezultatami swych badań osobistych co do odpowiedzi dzieci lat 4—9 na pytanie: co to jest? Według tych badań forma definicji zależy od wieku dzieci, ich środowiska, inteligencji, oraz typu psychicznego, jaki dane dziecko przedstawia. Dają się tu wyróżnić 4 fazy rozwojowe: 1) *wyodrębnienie przedmiotu* z pośród innych; dziecko nie może dać żadnej definicji, lecz wskazuje przedmiot, o który pytano; 2) *analiza przedmiotu na jego cechy*; dziecko zamiast definicji wymienia jedną jakąś cechę przedmiotu np. pożytek, albo wlicza wszystkie znane sobie cechy, usiłując daną rzecz opisać; 3) *porównanie i klasyfikacje*; na tym stopniu dziecko określa przedmiot, mówiąc do czego jest podobny, albo wlicza rzeczy, należące do danej klasy; 4) *próby definicji właściwej przy użyciu wyrazów ogólnych.*

---

<sup>1)</sup> Cyfry rzymskie oznaczają zebranie, cyfry zaś arabskie referaty, wygłoszone w ciągu ubiegłego roku.

II. Zebranie z dn. 19/II.

3. *Fr. Jaros.* „Estezjometr w badaniach pedologicznych.“ Prelegent przedstawił zarys swych badań i pomiarów estezjometrycznych w szkole dwuklasowej w Zawierciu, utrzymywanej kosztem T-wa akcyjnego „Zawiercie“. Zdaniem prelegenta istnieje pewien związek pomiędzy wrażliwością dotykową dzieci, a ich inteligencją: dzieci inteligentne okazują wrażliwość silniejszą niż dzieci niezdolne.

III. Zebranie z dn. 20/III.

4. *M. Heymanowa.* „O twórczości dziecka.“ Prelegentka przedstawiła tu na podstawie własnych obserwacji rozwój zdolności poetyckiej u małej dziewczynki w okresie lat 6—10.

IV. Zebranie z dn. 15/IV.

5. *Jadwiga Warszawska.* „Twórczość podświadoma u dzieci.“ Prelegentka zdała sprawę z pracy swej, wykonanej w pracowni psychologicznej w Warszawie. Celem eksperymentów było zbadanie, czy i o ile mogą być z czasem odtworzone wrażenia, na razie wskutek odwrócenia uwagi nieuświadomione. Za materiał do doświadczeń służyły pocztówki ilustrowane, które pokazywano dzieciom w określonych warunkach, polecając dać opis tego, co widziały. Drugiego opisu żądano po upływie dni ośmiu. Porównanie tych 2 prób wykazało: 1) że ten drugi opis był często dokładniejszy t. j. dzieci przytoczyły wiele szczegółów, których nie uświadomiły sobie na razie; 2) w opisach tych zachodziły pewne przeistoczenia t. j. szczegóły, których na karcie nie było. Czynniki więc podświadome odgrywają ważną rolę w umysłowości dziecka.

V. Zebranie z dn. 13/V.

6. *Sikorska-Karyory.* „Badania nad rozwojem fizycznym dziewcząt w wieku szkolnym“. Prelegentka zaznajomiła

obecnych ze swemi badaniami stanu fizycznego dziewcząt na jednej z pensji warszawskich.

7. *Aniela Szycówna*. „Nowe pomysły i prace w dziedzinie badań inteligencji.“ Referat zawierał streszczenie odczytów Sterna i Meumanna, wygłoszonych na kongresie pedagogicznym w Dreźnie 1911, oraz sprawozdanie z pomysłów psychologów amerykańskich, usiłujących dopełnić metodę Binet'a, wreszcie uwagi o polskich pracach z tej dziedziny i zachętę do dalszych badań oryginalnych.

VI. Zebranie z dn. 10/VI.

8. *Anna Grudzińska*. „Pieniądz w rękę dziecka.“ Referat zawierał wyniki ankiety, obejmującej przeszło 800 odpowiedzi dzieci z Królestwa, Ukrainy i Galicji. Dzieci odpowiadały na pytania: jak dochodzą do pieniędzy i co z nimi robią. Jako wniosek, postawiła prelegientka życzenie, by każde dziecko od lat 10 posiadało własną szafkę i w niej własną skarbonkę i własne pieniądze.

VII. Zebranie z dn. 25/IX.

9. *Anna Grudzińska*. „Gminy szkolne.“ Prelegientka przedstawiła w krótkości rozwój idei samorządu szkolnego w Ameryce i Europie Zachodniej, oraz próby, czynione w tym kierunku w szkołach polskich pod zaborem austriackim. Zarówno z referatu, jak i z szerokiej dyskusji, wynioskowano, że ostrożne wprowadzanie samorządu w szkołach może dodatnio wpłynąć na charakter młodzieży.

VIII. Zebranie z dn. 23/X.

10. *Zofja Majewska*. „Przyczynek do badań nad wypracowaniami dzieci.“ Referentka przedstawiła bogaty materiał ćwiczeń samodzielnych dzieci w okresie lat 7—12, pisanych przez uczniów i uczennicę 2 szkół ludowych, oraz przez chłopca ze sfery oświeconej, uczącego się prywatnie. Materiał ten sam przez się ciekawy posłużył do szeregu



uwag, ważnych zarówno dla psychologii dzieci wspomnianego wieku, jak dla metodyki prowadzenia wypracowań.

IX. Zebranie z dn. 13/XI.

11. *E. Lublinerowa*. Sprawozdanie z kongresu w sprawie dzieci nienormalnych w Bernie (na Morawach).

12. *Dr. Leon Wernic*. „Nowe drogi w badaniach lekarzy szkolnych.“ Prelegent przedstawił rezultaty swej pracy na stanowisku lekarza szkolnego w gimnazjum im. Reja, i w związku z tym określił rolę lekarza szkolnego, oraz zakres jego wpływów na przebieg zajęć uczniów.

X. Posiedzenie z d. 9/XII.

13. *Dorota Zylberowa*. „Dzieci i obrazki“. Prelegentka zaznajomiła obecnych z badaniami zdolności do sądów estetycznych u dzieci, prowadzonymi przez Müllera, Dehninga, oraz z rezultatami swych własnych eksperymentów. Z badań tych wynika, że wrażliwość estetyczna zależy od wieku, rodzaju i stopnia inteligencji i wykształcenia, oraz że może być rozwijaną przez ćwiczenie.

---

## VI. Działalność komisji naukowych.

### Komisja badań mowy dziecka.

Komisja badania mowy dziecka odbyła w roku ubiegłym trzy posiedzenia (26 lutego, 18 września i 29 listopada). W skład jej wchodziło osób 22, na posiedzeniach bywało od 6 do 12 osób. Poza skrzętnym gromadzeniem materiału w odpowiedzi na kwestjonariusze, obejmujące badanie mowy dziecka, komisja ześrodkowała całą swą tegoroczną działalność na kwestjonariusz, dotyczący badania stylu dzieci w wieku lat 7 do 18 włącznie, t. j. w zakresie

szoły elementarnej i średniej. Z uwagi na olbrzymią doniosłość tej pracy zarówno ze względów psychologicznych jak i pedagogicznych i lingwistycznych, przystąpiono do niej z wielką starannością i w ciągłym kontakcie z Zarządem Towarzystwa. Przedewszystkim rozpatrzono schemat kwestjonariusza, wypracowany przez p. A. Szcównę, M. Rybicką i J. Poniatowską. Powiększono ilość projektowanych przez nie tematów, niektóre z nich zmieniono, oraz opatrzone kwestjonariusz krótkim słowem wstępnym, jak również pytaniami dla nauczycieli. Następnie odbyto posiedzenie komisji łącznie z Zarządem Towarzystwa w celu przedstawienia mu kwestjonariusza i uzyskania jego pomocy w sprawie rozpowszechniania go wśród jaknajszerszego grona nauczycieli i wychowawców. Nakoniec w miarę napływania odpowiedzi i wzrastającego zainteresowania tą sprawą, postanowiono przedłużyć termin nadsyłania wypracowań do 1-go marca r. b. Prócz pracy wspólnej na posiedzeniach niektórzy członkowie komisji, którym sprawa badania stylu dzieci bardziej leżała na sercu, zajmowali się gorliwie rozsyłaniem i rozdawaniem kwestjonariusza zarówno wśród nauczycielstwa warszawskiego jak również i na prowincji, pragnąc, by ilość nadesłanego materiału pozwoliła komisji opracować jakieś większe studjum, oparte na jaknajliczniejszych odpowiedziach dzieci. Miejmy nadzieję, że rok bieżący da komisji możliwość wykonania tej pracy ku pożytkowi nie tylko członków Pols. Tow. badań nad dziećmi, ale i tych wszystkich, którzy z jakichbądź względów interesują się wypracowaniami uczniów. Przewodniczącym komisji badania mowy dziecka był p. K. Appel, sekretarką p. D. Milkuszcyc.

## **Komisja badania charakteru.**

Do komisji badania charakterów dziecięcych w roku ubiegłym należało osób 22, na posiedzeniach bywało przeciętnie 6 do 8 osób. Komisja odbyła w tym roku 3 posiedzenia, poświęcone głównie przygotowywaniu i rozpatrywaniu dwóch kwestjonariuszy; jeden ma służyć do badania charakteru jednego dziecka, a drugi do badań zbiorowych, tym razem dotyczących objawów ambicji u wielu dzieci. Pierwszy kwestjonariusz ułożony przez p. Szycówną, p. Lublinerową i p. Pieczynisa już wydrukowany i w początku r. b. został rozesłany rodzicom i wychowawcom. Drugi zaś, opracowany przez p. Stopczykową i p. Tomczycką i przedyskutowany na posiedzeniach komisji, będzie wydany w r. b.

Na ostatnim posiedzeniu powstał projekt utworzenia przy komisji badania charakteru kółka samokształcenia, wobec czego prowadzić będziemy nietylko badania samodzielne, ale jednocześnie śledzić ruch w literaturze, czytywać artykuły i książki, dotyczące psychologii dziecka, a następnie dawać choć krótkie sprawozdania z tego, co się w tej dziedzinie robi.

Pożądana zatem byłaby także większa ilość współpracowników.

---

## **Komisja badania rysunków dziecięcych.**

Zadaniem Komisji rysunkowej Tow. badań nad dziećmi była w r. b. sprawa opracowania rysunków dziecięcych nadsyłanych Towarzystwu jako odpowiedzi na kwestiona-

P.T.E.

rjusze. Opracowania tego podjęła się p. Grudzińska i pracę swoją doprowadziła już do końca 1-szej części monografii. Dotyczy ona 10 tys. rysunków dowolnych (dzieci 1131); ułożonych w 30 tablicach procentowych, ilustrowanych 90-ciu tablicami rysunkowymi, z uwzględnieniem wieku, płci, inteligencji otoczenia dzieci od lat 4—17. Dalsza część pracy dotyczyć ma ilustracji na zadane tematy, stanowiące treść II-go kwestionariusza Tow. Bad. Poza tą pracą Komisja postanowiła zapoznawać członków swych systematycznie z nową literaturą z dziedziny badań rysunków dziecięcych. Zapoczątkowało tę pracę posiedzenie, na którym odczytano referat o pracy Luizy Poszpeschnig „Aus der Kindheit bildender Kunst“ oraz J. Döringa „Die Kinderkunst bei den Völkern höherer und niederer Kultur“.

VII. Sprawozdanie

Wydatki

19.2

25.03

13.00

— 0.10

1.50

2.30

—

40.00

21.80

20.15

Sprawozdanie kasowe

razem 250.15

## VII. Sprawozdanie

### Wydatki.

	rb. k.
Marki . . . . .	32.03
Inkaso. . . . .	13.60
Lokal czytelní za rok 1912 . . . . .	120.—
Materiały piśmienne . . . . .	2.55
Oprawa ksiązek . . . . .	11.50
Sala na posiedzenia . . . . .	74.—
Druk kwestjonarjusza, pamiętnika i zaproszeń . . . . .	49.03
Pisma do czytelní za 1911 r. . . . .	21.82 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Książki . . . . .	32.18
	<hr/>
	razem 356.71 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>

**kasowe.**

**Dochody.**

	rb. k.
Składki członków . . . . .	388.—
Dochód ze sprzedaży I przyczynka do badań mowy	2.10
"    "    "    II    "    "    "    "    "	5.85
"    "    "    Dzieci a ptaki . . . . .	14.20
"    "    "    Psychologia doświadczalna . . . . .	20.45
Ofiary na fundusz wydawniczy im. E. Bogdanowicza <sup>1)</sup>	10.—
Pozostało z roku 1911 . . . . .	89.06 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
	<hr/>
razem	529.66 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>

**Z e b r a n i e.**

	rb. k.
Dochody.. . . . .	529.66 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
Wydatki . . . . .	356.71 <sup>1</sup> / <sub>2</sub>
	<hr/>
pozostaje	172.85

Skarbniczka Towarzystwa

*Leonarda Szycówna.*

---

<sup>1)</sup> Z poza grona członków na ten cel złożyły: p. Umińska z Dziembakowa (gub. płocka) rs. 3 i p. Zaćwilichowska z Wołosewicz (gub. witebska) rs. 3.

## VIII. Protokół Komisji Rewizyjnej za rok 1912.

W dniu 7 marca 1913 r. w lokalu Prezesa P. Tow. badań nad dziećmi, zebrali się członkowie Komisji Rewizyjnej w celu przejrzenia rachunków Towarzystwa za rok ubiegły.

Po przedstawieniu książki rachunkowej, kwitów wydatków i kwitarjusza przez skarbniczkę, p. Leonardę Szygównę, komisja stwierdziła, iż przychody wynosiły rub. 529 kop. 66<sup>1</sup>/<sub>2</sub>, wydatki zaś rub. 356 kop. 71<sup>1</sup>/<sub>2</sub>, — pozostało więc w kasie na rok bieżący rub. 172 kop. 95. Wszystkie pozycje przychodowe i dochodowe zgodne są z przedstawionymi dowodami, księga rachunkowa prowadzona jest w zupełnym porządku. Komisja więc wnosi, aby Zebranie Ogólne rachunki za rok 1912 przyjęło i pokwitowało z nich Zarząd Towarzystwa.

*Warszawa dnia 7 marca 1913 r.*

Członkowie Komisji Rewizyjnej

*Dr W. Kosmowski.*

*K. Król.*

*Mikołaj Korenfeld.*

## IX. Działalność Oddziału Łódzkiego P. T. badań nad dziećmi za rok 1912.

Projektowane od dłuższego czasu utworzenie w Łodzi Oddziału P. T. badań nad dziećmi weszło z początkiem



1912 r. w sferę urzeczywistnień. Dnia 11 lutego odbyło się zebranie organizacyjne członków założycieli i osób zaproszonych, na którym p. *Aniela Szyćówna*, przewodnicząca Tow. b. n. dz., zaznajomiła słuchaczy z celami i zagadnieniami organizującego się oddziału, i zaznaczyła niezbędność naukowych badań nad dziećmi. Dla wprowadzenia w życie „Oddziału“ wybrany został z pośród obecnych *Komitet organizacyjny*, któremu Zebranie udzieliło dyrektywy do końca maja 1912 r. W skład Komitetu weszły następujące osoby: Dr. fil. Franciszka Baumgartenówna, Dr. Bronisław Handelsman, Dr. fil. Zofja Lipszycowa, Helena Miłkaszewska, Franciszka Rudnicka, Helena Sterlingowa, Marija Wocalewska i Jadwiga Zawadzka.

### **Działalność Komitetu organizacyjnego.**

*Komitet Organizacyjny* odbył siedem posiedzeń (dn. 14/II, 23/II, 2/III, 10/III, 26/III, 29/IV), na których omawiano sprawy: wynajmu lokalu, założenia biblioteki, czytelnicy, pracowni psychologicznej i t. p. Na pierwszy plan swej działalności „Oddział“ wysunął zaznajomienie członków z nowoczesnymi poglądami pedagogicznymi. W tym celu zorganizowano szereg wykładów z psychologii i pedagogiki, które prowadziła Dr. F. Baumgartenówna (od połowy marca do końca maja 1912 r.). Z działalności *Komitetu Organizacyjnego* na zewnątrz zaznaczyć należy urządzenie: 1) dn. 21 kwietnia odczytu publicznego *Dr. Józefy Joteykówny* z Brukselli p. t. „Pedologia w obrazach“. Odczyt ten ściągnął przeszło 400 słuchaczy. 2) dwóch posiedzeń naukowych na których wygłoszono i przedyskutowano następujące referaty:

1. Dnia 30 marca. *Dr. Franciszka Baumgartenówna:*  
„O zadaniach i celach Towarzystwa badań nad dziećmi.

4. Dnia 19 maja p. *Marja Heymanowa:* „Twórczość  
dziecka“.

Ponadto z inicjatywy p. H. Miklaszewskiej utworzyła  
się z pośród członków Towarzystwa *Sekcja badania cha-*  
*akteru dziecka*, która zajęła się ułożeniem kwestjonariusza  
w celu badania kłamstwa u dzieci.

Dnia 14 maja odbyło się ogólne posiedzenie człon-  
ków Towarzystwa, na którym Komitet Organizacyjny zdał  
sprawę z swej działalności.

Po zatwierdzeniu sprawozdania przystąpiono do wy-  
brania Zarządu, który ukonstytuował się jak następuje:

Dr. Bronisław Handelsman, prezes.

Dr. Tadeusz Mogilnicki, wiceprezes.

Dr. fil. Franciszka Baumgartenówna, sekretarz.

P. Jadwiga Zawadzka, skarbniczka.

Dr. fil. Zofja Lipszycowa, bibliotekarz.

Helena Sterlingowa.

Leon Starkiewicz.

Do Komisji rewizyjnej weszli: p. Jadwiga Zbijewska,  
p. Piotr Maciński, p. K. Tomaszewski.

## **Działalność Zarządu Oddziału Łódzkiego**

### **P. T. badań nad dziećmi.**

Działalność *Zarządu* rozwijała się w kierunku, wy-  
tkniętym przez *Komitet Organizacyjny*. Posiadając od 14  
października swój lokal, Oddział otworzył dla członków  
swych bibliotekę i czytelnię, czynną w dni powszednie od  
godz. 6—8 wiecz., w niedziele i święta od godz. 3—6 po

popoł. (Spis książek i prenumerowanych czasopism podany jest niżej).

Od 22 października w lokalu Towarzystwa odbywały się systematyczne wykłady z zakresu psychologii pedagogicznej, które prowadziła Dr. F. Baumgartenówna. Z powodów od Zarządu niezależnych mogło się odbyć tylko jedno posiedzenie naukowe, mianowicie dn. 3 listopada p. *Aniela Szycówna* wygłosiła referat p. t. „*Wypracowania szkolne*“, który wywołał ożywioną i długotrwałą dyskusję.

Odczytów publicznych zorganizowano 3:

1. Dnia 27 października *Dr. Henryk Rvgier*: „*Dziecko niedorozwinięte—dziecko niemoralne*“.
2. Dnia 17 listopada *Dr. Zygmunt Bychowski*: „*Dzieci kaleki i opieka nad nimi*“.
3. Dnia 1 grudnia p. *Irena Kosmowska*: „*O zaufaniu dzieci do rodziców*“.

Dotychczasowa kilkomiesięczna działalność „*Oddziału*“ nie odpowiada bynajmniej wielkości zakreślonych przez Zarząd jego planów. Są to tylko początki pracy w trudnych bardzo warunkach, gdyż Towarzystwo dla sprawy swej zyskiwać musi ludzi dotąd zupełnie obojętnych na kwestję naukowych badań nad dziećmi.

## X. Sprawozdanie kasowe oddziału

za rok

### Wydatki.

	Rb. k.
1. Materiały piśmienne	31.00
2. Lokal Towarzystwa	33.33
3. Utensylja (szafa, szylidy i in.)	51.80
4. Pensje sekretarce i woźnemu	34.80
5. Inkaso	5.00
6. Różne wydatki	24.22
7. Marki	1.74
8. Pisma i książki	35.63
9. Koszta odczytów	143.05
10. Zwrot kosztów podróży prelegentom	15.40

ogółem 375.97



## **Łódzkiego Pol. Tow. badań nad dziećmi 1912.**

### **Dochody.**

	Rb. k.
1. Składki członków . . . . .	275 00
2. Dochód z odczytu dr. Rygiera . . . . .	36.05
3. " " dr. Bychowskiego . . . . .	7.20
4. " " dr-owej Kosmowskiej . . . . .	42.50
5. " " dr. J. Joteykówny . . . . .	21.79
	<hr/>
	ogółem 382.94

### **Z e b r a n i e.**

Dochody . . . . .	382.94
Wydatki . . . . .	<hr/> 375.97
Saldo na 1 stycznia 1913 r. . . . .	6.97

Skarbniczka

*Jadwiga Zawadzka.*

Sprawdzono: Członkowie Komisji Rewizyjnej:

*H. Cholewicka.*

*P. Maciński.*

*K. Tomaszewski.*

## XI. Księgozbiory Towarzystwa badań nad dziećmi.

Do Biblioteki Towarzystwa w Warszawie przybyły w ciągu roku 1912 następujące książki:

1. *Vogt i Weygandt*. Handbuch der Erforschung und Fürsorge der jugendlichen Schwachsinn.
  2. *Dannemann*. Encyklopädisches Handbuch der Heilpädagogik.
  3. *Heller*. Handbuch der Heilpädagogik.
  4. *Meumann*. Experimentelle Pädagogik. 2 wydanie.
  5. *W. L. Stern*. Differentielle Psychologie.
  6. *Müller*. Ästhetisches und ausserästhetisches Urteilen des Kindes bei der Betrachtung von Bilderwerken.
  7. *Dehning*. Bilderunterricht.
  8. *Trüper*. Personalienbuch
  9. *Scholtz*. Anomale Kinder.
  10. *Witasek*. Psychologische zur ethischen Erziehung.
- Razem z książkami dawniejszemi, których spis zamieściliśmy w roku zeszłym, posiadamy obecnie 62 dzieła.

---

### Książnica oddziału łódzkiego.

1. *Bain Aleksander*. Psychologia (2 tomy).
2. *Bieder Bernard*. Psychologia dziecka (1 tom).
3. *Binet Alfred*. La suggestibilité.
4. " " L'étude expérimentale de l'intelligence.
5. " " Pojęcia nowoczesne o dzieciach.

6. *Binet i Simon*. La mesure du developpement de l'intelligence chez les jeunes enfants.
7. *Czełpanow S.* Uczeńbik psychologii.
8. *Compayré G.* Die Entwicklung der Kinderseele.
9. *Contou Ernest*. Szkoły nowego typu.
10. *Ciembroniewicz i Szycówna*. Dzieci a ptaki.
11. *Combe A. Dr.* Nerwowość u dzieci.
12. *Dürr Ernst*. Einführung in die Pädagogik.
13. *Dawid Wł J.* Zasób umysłowy dziecka.
14. *Desmolins E.* Nowe wychowanie.
15. *Ernst (Hoesch) Lucy*. Das Schulkind.
16. *de Fleury Maurice Dr.* Dusza dziecka.
17. „ „ „ Naszi djeti w gimnazji.
18. *Gaupp R.* Psychologie des Kindes.
19. *Höffding Harald*. Psychologia w zarysie na podstawie doświadczenia.
20. *Hall Stanley S.* Ausgewählte Beiträge z. Kinderpsychologie u. Pädagogik.
21. „ Znaczenie studjów nad dziećmi.
22. *James William*. Biesiedy z uczcicieljami o psychologii.
23. *Karcow N. J.* Zapiski po pedagogiczeskoj psychologii.
24. *Kaufman Mieczysław Dr.* Nowe prądy w szkolnictwie amerykańskim i niemieckim.
25. 26. *Karpowicz Stanisław*. Indywidualność i jej kształcenie (2 egz.).
27. *Lada J.* Oczerk elementarnej psychologii.
28. *Laisan A.* Wospitanje buduszczawo.
29. *Lipmann Otto*. Grundris der Psychologie für Pädagogen.
30. *Lacombe P.* Wospitanje osnowannoje na psychologii rebjonka.

31. *Lay W. A.* Experimentelle Didaktik.
32. „ Experimentelle Pädagogik.
33. *Lombroso Paula.* Życie dzieci.
34. *Meumann Ernst.* Vorlesungen zur Einführung in der experimentelle Pädagogik.
35. *Moszczeńska Iza.* Zasady wychowania.
36. *Perez Bernard.* Psychologia dziecka.
37. *Pabst A. dr.* Wychowanie praktyczne.
38. *Pedagogiczeskaja* akademja pod red. Nieczajewa. Duszewnaja żiżń djetiej.
39. *Rzętkowska Jadwiga.* Przyczynek do badań nad rozwojem mowy dziecka t. I i II.
40. *Spencer Herbert.* O wychowaniu umysłowym, moralnym i fizycznym.
41. *Sully Jakób.* Dusza dziecka.
42. „ Psychologia wychowawcza.
43. 44. *Schultze Adolf.* Aus der Werkstatt d. experimentelen Psychologie u. Pädagogik (2 egzemplarze).
45. 46. *Szycówna Aniela.* Jak badać umysł dziecka (2 egzemplarze).
47. *Stossner Artur.* Pädagogische Psychologie.
48. *Stern William i Clara.* Erinnerung, Aussage u. Lüge bei Kindern.
49. *Sterling Wł. Dr.* Psychologia doświadczalna w zastosowaniu do badań nad dziećmi.
50. *Wundt Wilhelm.* Grundris der Psychologie.
51. *Vaney V.* Les classes pour les enfants arrierés.
52. *Irena Kosmowska, Dorota Milkuszyć i A. Szycówna.* Kobieta polska jako autorka pedagogiczna.



### Roczniki czasopism.

1. *Zeitschrift f. Jugendwohlfahrt, Jugendbildung u. Jugendkunde, Der Säemann* za rok 1911.
2. *Zeitschrift f. pädagogische Psychologie u. experimentelle Pädagogik*, za rok 1912 (prenumerowane).
3. *La Revue Psychologique* na rok 1912 (prenumerowane).
8. *Roland. Monatschrift f. freiheitliche Erziehung.*

---

### XI. Skład osobisty Towarzystwa.

Zarząd Towarzystwa w r. 1912 stanowiły następujące osoby, wybrane przez zebranie ogólne: Borowiecka Marja, Rzętkowska Jadwiga, Segał Jakób, Sterling Władysław, Szygówna Aniela, Szygówna Leonarda, Weryho Władysław.

Zarząd ten ukonstytuował się, jak następuje:

Przewodnicząca: Aniela Szygówna.

Wiceprezes: Władysław Weryho.

Sekretarki: { Jadwiga Rzętkowska.  
                  { Marja Borowiecka.

Skarbniczka: Leonarda Szygówna.

Bibliotekarz: Władysław Sterling.

Towarzystwo w roku ubiegłym liczyło 100 członków rzeczywistych i 31 członków popierających, razem 131 członków, zapisanych w zarządzie głównym w Warszawie. Utworzony w d. 11 lutego 1912 oddział w Łodzi liczył 89 członków. Całkowita więc ilość członków Towarzystwa wynosiła 220 osób, gdy w roku 1911 było ich tylko 124 ra-

zem z założycielami obecnego oddziału łódzkiego. Można więc stwierdzić ogólny wzrost towarzystwa i nieznaczne zwiększenie się liczby członków w Warszawie.

## **XII. Lista członków.**

### **CZŁONKOWIE RZECZYWIŚCI.**

- |                         |                          |
|-------------------------|--------------------------|
| Broniewska Janina.      | Gażyńska Józefa.         |
| dr. Bączkiewicz Jan.    | Gebethnerowa Marja.      |
| dr. Bychowski.          | Gepnerowa Marja.         |
| Brzechowska Józefa.     | Gepnerówna Halina.       |
| Borowiecka Marja.       | Garbowska Zofja.         |
| Bielicka Stefanja.      | Holenderska Jadwiga.     |
| Bobrownicka-Liebchen.   | Hertzberżanka Marja.     |
| Benisławska M.          | dr. Heinrich Władysław.  |
| dr. Chodecki Władysław. | Heymanowa Marja.         |
| Czaplicka Marja.        | Jeżewski Kazimierz.      |
| Ciembroniewicz Józef.   | dr. Kosmowski Wiktor.    |
| Chrzanowska Wanda.      | Knake-Ośmiałowska Aleks. |
| Chałubiński Ludwik.     | Król Kazimierz.          |
| Ciesielski Piotr.       | Korenfeld Mikołaj.       |
| Dawid Władysław.        | Koziara Teofil Adam.     |
| Dzierżanowska Marja.    | Kirszenbaum.             |
| Dickstein T.            | Knollowa Marja.          |
| Danielewicz Marja.      | Korczyńska Zofja.        |
| Eliasbergowa.           | Krauze.                  |
| Fejgin Dora.            | Lebensbaumowa Zofja.     |
| Furstenbergowa Cecylja. | Lublinerowa Eugenja.     |
| Fleiszerowa Marja.      | Lindenfeld Ewa.          |
| Golińska Anastazja.     | dr. Łapińska.            |
| Grochowska Marja.       | Milkuszcyc Dorota.       |
| Grudzińska Anna.        | Mortkowiczowa Janina.    |
| Ks. Gralewski Jan.      | Mroczkowska Marja.       |

Marciszewska Stefanja.  
Majewska Zofja.  
Malcz Blanka.  
Nowiński Stefan.  
Poziomska Marja.  
Piłsudzka Zofja.  
Poniatowska Jadwiga.  
Paszkwiczówna Bronisł.  
Puchaczewska Janina.  
Paschalska Hanna.  
Rzętkowska Jadwiga.  
dr. Rzętkowski Kazimierz.  
dr. Roszkowski Marjan.  
Radziwiłłowiczowa Marja.  
Rudzka Julja.  
Rzymowska Jadwiga.  
Rundstein Ewa.  
Reynerówna Wanda.  
Rapacka Halina.  
Rothe Aniela.  
dr. Sterling Władysław.  
Szcówna Aniela.  
Szcówna Leonarda.  
Sobolewska Jadwiga.

Sosnowski Paweł.  
Segał Jakób.  
Szalay-Skłodowska Helena.  
Stankiewiczówna Zofja.  
Szelągowska Antonina  
Stopczyk Bronisława.  
Szanserówna Julja.  
Sikorska-Karyory Helena.  
Seidemanowa.  
Prof. Twardowski Kazim.  
Tabęcka Zofja.  
Taczanowska Jadwiga.  
Tołwińska Marja.  
Trokenheim Stefanja.  
Ulanicka Michalina.  
Warszawska Jadwiga.  
Weryho Władysław.  
Wolffowa Marja.  
Wierzbicka Eleonora.  
Zylberowa Dorota.  
Zamenhofowa Leokadja.  
Zarzecki Lucjan.  
Ziemborowska Zofja.  
Żulińska Barbara.

---

### CZŁONKOWIE POPIERAJĄCY.

Dehnel Jadwiga.  
Eberhardt Aniela.  
Gallowa Celina.  
Gruszczyńska Zofja.  
Gaszyńska-Bóbr Marja.  
Girdwoynowa Marja.  
Glocerowa Marta,  
Herse Emilja.  
Heymanowa Róża.  
Helmanowa Łucja.

Jaillard Jadwiga.  
Kudasiewicz Zofja.  
Kohn Ludwika.  
Kzesimowska Eugenja.  
Kosmowska Irena.  
Korusiewiczówna Zofja.  
Kiełbińska Wiktorja.  
Laskowiczówna Marja.  
Lewańska Eugenja.  
Mierzyńska Marja.

Micińska Zofja.  
Nagórska Walentyna.  
Niedzielska Kazimiera.  
Ostafińska Stanisława.  
Ryłkowa Kazimiera.  
Ślósarska Helena.

Sielecka-Kołb Zofja.  
Trepka Julja.  
Tomczycka Apolonja.  
Weissówna Maryla.  
Wiśniewski Stanisław.

---

### Oddział Łódzki.

P. Alwasowa.  
Dr. Bloch-Feszerowa.  
P. Banaszówna.  
W. Bątkiewiczowa.  
Anna Bednarska.  
Dr. fil. F. Baumgartenówna.  
D-owa Marja Brzozowska.  
Helena Brzozowska.  
J. Czeraszkiwiczowa.  
H. Cholewicka.  
A. Czajkowska.  
M. Chojnacka.  
L. Domańska.  
Domanowicz.  
Dr. Dutkiewicz.  
A. Drutowska.  
B. Eckersdorf.  
J. Enderówna.  
A. Florečka.  
A. Frydrychówna.  
Dr. Fryde.  
L. Garlikowska.  
Dr. Br. Handelsman.  
Jastrzębska.  
Dr. Jokiel.  
Okuszeko Konarzewska.  
Książdz Kuczyński.

Krotowska.  
Karszowa.  
Kaszubina.  
Kopytowska.  
Dr. F. Klozenberg.  
S. Kronmanówna.  
A. Koziółkiewiczówna.  
E. Kaiserbrecht.  
F. Landauowa.  
Dr. fil. Lipszycowa.  
B. Lewinowa.  
Z. Lipińska.  
M. Lipińska.  
Adw. Łopatko.  
J. Lubzensowa.  
Dr. T. Mogilnicki.  
A. Marguliesowa.  
D-owa W. Michalska.  
Baronowa Manteuflowa.  
Millerowa.  
P. Maciński.  
W. Maciejowski.  
H. Miklaszewska.  
Niemyska.  
Ostrowska  
Pietruszkiewicz.  
Pacanowska.

Petrykowska.  
F. Pętkowska.  
D-owa Prechnerowa.  
Piszczkowska.  
Podlasiak.  
F. Rudnicka.  
W. Rudnicki.  
Szereszewska.  
Świątczak.  
S. Sznaperówna.  
Słowikowska.  
D-owa Skalska.  
P. Szroitowa.  
H. Szepe.  
A. Szeiwer.  
Siennicka.  
A. Starczewska.  
Prof. L. Starkiewicz.

D-owa Tereszkieiiczowa.  
K. Tomaszewska.  
D-owa Tochtermanowa.  
Wocalewska.  
Książd Wyrębowski.  
W. Wasilewska.  
A. Wasilewska.  
M. Waśniewska.  
J. Weilowa.  
Załszupinowa.  
J. Zandowa.  
J. Zbijewska.  
Zachertowa.  
J. Zawadzka.  
E. Ziege.  
M. Zbijewska.  
M. Zarzycka.



